

ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

А. С. Олексієнко

Інноваційна діяльність розглядається як один з найважливіших факторів ефективного функціонування фінансової, виробничої, організаційної, наукової сфер. Основна маса проблем інноваційного розвитку України пов'язана з орієнтацією економіки на інвестування розвитку виробництв, а не на активізацію інноваційної діяльності, відсутністю кваліфікованої інформації з інноваційних процесів сільськогосподарських підприємств і все-таки головною проблемою інноваційної діяльності є саме фінансування даної галузі та необхідність залучення фінансових ресурсів, тому першочерговим завданням є пошук ефективних джерел фінансування інноваційної діяльності, оскільки впровадження інноваційної моделі розвитку сьогодні є однією зі складових забезпечення позитивної динаміки зростання економіки держави. Практика розвинених країн світу показує, що не потрібно зациклюватись на одному джерелі фінансування. Використання великої кількості джерел залучення капіталу дасть більші можливості розвитку фінансування інноваційної діяльності. Проте з кожним роком усе більше сільськогосподарських підприємств не можуть розраховувати на державну підтримку при фінансуванні інноваційної діяльності, тому змушені залучати власні або позикові кошти. Проте самофінансування є також досить проблематичною формою для вітчизняних сільськогосподарських підприємств через відсутність достатніх обсягів грошових коштів, які б можна було б спрямувати на фінансування інноваційної діяльності. Тому рішенням даної проблеми є активне залучення банківських кредитів, здійснення операції на ринку цінних

паперів, співпраця з венчурними фондами та лізинговими компаніями.

Мета статті – узагальнити та поглибити теоретичні основи фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Наукові питання щодо теоретичних основ фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств досліджували такі відомі вчені, як Д. М. Черваньов, Д. О. Гуменюк, А. Ф. Бондаренк, О. Є. Гудзь, Г. В. Возняк, Н. Я. Зіньков, В. Б. Смолінський, В. М. Опарін, Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук, І. І. Мазур, В. Д. Шапіро, Н. Г. Ольдероггем та інші науковці. Проте питання поглиблення теоретичних основ фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств потребують подальших досліджень з урахуванням сучасних закономірностей інноваційного розвитку аграрного сектора економіки.

Для розвитку інноваційної діяльності як на рівні підприємства, так і на рівні всієї держави необхідно створювати добре збалансовану систему фінансування.

Вихідними принципами, на основі яких слід будувати систему фінансування інновацій, є швидке й ефективне науково-технічного досягнення; обґрунтованість і юридична захищеність прийомів та механізмів; наявність багатьох джерел фінансування; адаптивність та гнучкість реакцій системи фінансування на змінні умови зовнішнього середовища з метою максимальної підтримки ефективності.

Кожне сільськогосподарське підприємство шукає найоптимальніші джерела та форми фінансування інноваційної діяльності, які мають забезпечити баланс між інноваційними витра-

тами та фінансовими можливостями. Деякі підприємства розраховують лише на власні кошти, деякі на позикові, а деякі поєднують як власні так і позичкові кошти.

Дехто з авторів, зокрема Д. М. Черваньов [1], розділяють лише два основні види джерел фінансування інноваційної діяльності – кошти держави і кошти промислових фірм, обґрунтовуючи свою позицію тим, що решта джерел мають допоміжне значення і мають номінальний характер. Ми вважаємо, що дана позиція є не обґрунтованою, оскільки саме позикові кошти є вагомим стимулятором інноваційної діяльності сільськогосподарських господарств, тому підтримуємо наукові погляди Д. О. Гуменюка та О. Б. Яфіновича [2], які розділяють форми фінансового забезпечення інноваційної діяльності на державне фінансування; фінансування за рахунок позикових коштів, фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання.

Цікаву думку висловлює А. Ф. Бондаренко, який до можливих джерел фінансування інноваційної діяльності за рахунок власних ресурсів підприємства відносить кошти амортизаційного та резервного фондів [3]. У свою чергу, Г. В. Возняк [4] додає до цього переліку доходи майбутніх періодів підприємства та статутний фонд. Таким чином автори поділяють джерела фінансування не за сутнісними ознаками, а ґрунтуючись на бухгалтерському підході до їх визначення. Тому доцільною є думка Н. Я. Зінко, який за економічною сутністю до власних джерел фінансування інноваційної діяльності відносить статутний капітал; кошти від емісії цінних паперів; нерозподілений прибуток; резервний та інші фонди, оскільки дана класифікація набагато більше відповідає власне практиці фінансування інноваційних проектів, а не лише принципам бухгалтерського обліку [5].

Виокремлюють такі джерела фінансування діяльності підприємства: 1) власні фінансові ресурси: чистий прибуток, амортизаційні відрахування, збереження громадян і юридичних осіб, кошти, які виплачують органи страхування у вигляді відшкодування втрат від стихійного лиха, аварій тощо; 2) позикові кошти: банківський, лізинговий або комерційний кре-

дит, емісія облігацій; 3) залучені кошти: емісія акцій; 4) централізовані фінансові ресурси: кошти державного та місцевого бюджетів, кошти державних позабюджетних фондів, кошти благодійних фондів.

Погоджуємося з думкою Захарченко, Корсікова, Меркулова, які вважають, що успіх інноваційної діяльності залежить від способу її фінансової підтримки, який поділяють на приватні та державні джерела, не розподіляючи таким чином власні та позикові фінансові ресурси, а об'єднуючи їх у приватні джерела. Вони акцентують увагу на те, що для більшості країн Західної Європи і США характерний рівний розподіл фінансових ресурсів для НДДКР між державним і приватним капіталом. До суб'єктів фінансування інноваційної діяльності автори відносять самостійні підприємства, промислові компанії, промислово-фінансові групи, малий інноваційний бізнес, інвестиційні та інноваційні фонди, органи державного й місцевого управління, а також приватних осіб, які «в тій чи іншій формі беруть участь у відтворювальному процесі й опосередковано сприяють розвитку інноваційної діяльності».

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» [7] джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є: кошти Державного бюджету України; кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим; власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ; власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності; кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб; інші джерела, не заборонені законодавством України.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» [7] суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом: а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів; б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на

умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим і коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності; в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим і коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів; г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів; д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Практика показує, що банківський кредит, на відміну від бюджетного фінансування, дає змогу підвищити ефективність інвестиційних заходів і в цілому ряді випадків може виявитися більш прийнятним і зручним методом мобілізації коштів на тривалі терміни, ніж випуск корпоративних акцій або розміщення облігаційних позик. Але банки та кредитні установи зорієнтовані на мінімальний кредитний ризик, що не завжди може гарантувати інноваційна фірма, тому виникла потреба у джерелах ризикованішого фінансування. Венчурне фінансування здійснюється у двох основних формах – шляхом придбання акцій нових фірм або наданням кредитів різноманітних видів, звичайно з правом конверсії в акції. Венчурний капітал являє собою інвестування коштів не тільки великих компаній, а й банків, держави, страхових, пенсійних та інших фондів з підвищеним ступенем ризику у новий, що розширюється або зазнає різких змін, бізнес.

Венчурна форма має ряд специфічних рис: пайова участь інвестора в капіталі компанії у прямій або опосередкованій формі; надання коштів на тривалий термін без яких-небудь гарантій або забезпечення; активна роль інвестора в управлінні організацією, що фінансується. У США, яка по праву вважається країною з високим рівнем розвитку ризикового

капіталу, основними сферами такого капіталу є початкові етапи розвитку бізнесу, на які припадає близько 39 % венчурних інвестицій.

Специфічною формою фінансування інноваційної діяльності є лізинг. Цей вид фінансових операцій застосовується насамперед тоді, коли вирішується завдання швидкого промислового освоєння великих технічних інновацій, що потребують придбання дорогих верстатів, устаткування, унікальної контрольно-вимірювальної техніки, енергетичних установок, транспортних засобів та ін. Саме тут набули розвитку принципово нові види зв'язку між виробником і споживачем складної продукції, що базуються на довгостроковій оренді або лізингу. Сучасний ринок лізингових послуг – один із найбільш динамічних і такий, що постійно розвивається. У США, наприклад, на частку лізингу припадає близько 25–30 % у загальній сумі капітальних укладень у машини й устаткування. У сучасній господарській практиці лізинг трактується як вид підприємницької діяльності, спрямований на інвестування тимчасово вільних або залучених фінансових коштів, коли за договором фінансової оренди (лізингу) орендодавець (лізингодавець) зобов'язується придбати у власність обумовлене договором майно у визначеного продавця і надати це майно орендарю (лізингоотримувачу) за плату, у тимчасове користування, з підприємницькою метою. При цьому право власності на зазначені матеріальні цінності на весь термін договору зберігається за орендодавцем і враховується на його балансі.

З економічного погляду, операція лізингу схожа на довгострокове кредитування на закупівлю устаткування й інших видів основних виробничих фондів. Важливо підкреслити, що для фінансового лізингу (на відміну від інших його форм) характерно те, що термін оренди, як правило, дуже близький до терміну служби устаткування. Головна перевага лізингу полягає в тому, що за наявності рентабельного проекту інноваційне підприємство має можливість одержати устаткування і почати нове виробництво без значних одноразових витрат. Це особливо актуально для малих і середніх підприємств, особливо фермерських господарств. Після закінчення терміну лізингового

договору і виплати орендарям повної вартості майна й обговорених відсотків це майно стає його власністю. Або, якщо зазначено в договорі, повертається лізингодавцю.

Сучасні лізингові фірми надають орендарю право вибору постачальника необхідного йому устаткування, розміщення замовлення і приймання об'єкта угоди. Технічне обслуговування і ремонт поставленого устаткування здійснює або підприємство-виготовлювач, або сам орендар.

У розвинених країнах світу довгострокові фінансові ресурси в інноваційній сфері розміщують за допомогою венчурного капіталу. Розглянемо, як провадиться процес акумулювання венчурних коштів та їх вкладення в ризикові проекти. Існують такі умови венчурного фінансування: підприємство, у яке вкладаються кошти венчурного фонду, не повинно бути державним, командитним, індивідуальним або кооперативним. Воно обов'язково має бути акціонерним або в процесі інвестування стати акціонерним; підприємство має забезпечити зростання капіталу на 30–50 % (за 5 років сподівання отримати 50 млн прибутку); необхідний механізм продажу акцій.

Венчурні фонди заробляють свої прибутки інакше, ніж банки. Підприємцям вони надають кошти на безпроцентній основі, а в обмін на них отримують цінні папери, що підтверджують право на участь у бізнесі та в розподілі прибутків. Здебільшого венчурні фонди не купують акції на вторинному ринку, а є фондами прямих інвестицій. Отже, венчурних інвесторів цікавить приріст ціни придбаних цінних паперів. Професійний керівник венчурних фондів – венчурний капіталіст, який може бути власником фірми з управління названими фондами. Власниками таких фірм можуть бути будь-які фінансові організації. Тобто венчурний капіталіст – це і фізична, і юридична особа (фірма з управління капіталом).

Інвестори, вкладаючи кошти у венчурні фонди, висувають певні умови: капітал може надаватися підприємцям на певний строк; на відбір ризикових проектів венчурний капіталіст може витратити тільки певну суму від розміру фонду; у разі продажу акцій венчурних фірм венчурний капіталіст отримує у

вигляді винагороди частину венчурної суми. Через певний строк інвестори отримують різницю в цінах акцій на момент їх придбання та момент продажу з урахуванням щорічних витрат на управління фондом і премії венчурному менеджеру.

Практичний досвід свідчить, що найбільша кількість підприємств, прийнятих до інвестування венчурними фондами, були рекомендовані професіоналами, які користуються довірою венчурного капіталіста. Це можуть бути консалтингові, екаутингові, юридичні фірми, бізнес-інкубатори, венчурні капіталісти інших фондів, банки тощо.

Метою венчурного підприємництва є отримання надприбутків після завершення технологічного циклу нововведення і одночасний вихід з даної сфери суб'єктів після виконання ними своєї місії. Ця процедура називається «виходом з венчурного бізнесу» і здійснюється в таких основних формах: публічний продаж акцій; продаж акцій стратегічному інвестору; продаж акцій фінансовим інвесторам. Але якщо венчурним капіталістам усе-таки не вистачає коштів для фінансування великих проектів, то деякі з них продають свої акції на відкритих ринках капіталу. Так утворюються «зовнішні» фонди венчурного капіталу (їх ще називають «відкриті» або «публічні»). Діяльність цих фондів аналогічна до закритих пулів, але є одна особливість – їхню роботу детально висвітлює преса. Надання обов'язкової інформації встановлено Комісією з цінних паперів і діяльності бірж. У венчурному фінансуванні беруть участь і великі корпорації. Характерним для них є зацікавленість не тільки в отриманні максимально можливих доходів на свої вкладення, а й можливість підвищити ефективність інноваційного процесу, що досягається завдяки венчурному капіталу.

Фонди корпорацій, вкладаючи інвестиції в малий інноваційний бізнес, прагнуть досягти різноманітних цілей. У разі успіху мала фірма стає об'єктом можливого приєднання до корпорації. Диверсифікація здійснюється з надією, що інвестиції будуть прибутковими. Інвестиції розглядаються як інструмент дослідження і розроблення – «вікна в нову технологію». Вони використовуються як метод

підтримки й отримання доступу до передових технологій з метою отримання прибутків.

Важливу роль у наданні фінансової підтримки наукомістким компаніям відіграють банки. Інвестиційні банки продають акції цих компаній на фондових ринках, залучаючи таким чином капітал для фінансування пізніших стадій життєвого циклу аграрних фірм. Поступово розширюючи спектр своїх послуг, банки почали засновувати свої власні фірми з венчурним капіталом. У такий спосіб вони стали вкладати кошти в проекти і на ранніх стадіях. У разі успіху справи це дає змогу отримувати величезні прибутки.

Отже, багато відомих науковців займалися обґрунтуванням і виявленням нових джерел фінансування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Проте сьогодні так і залишаються гострими проблеми активізації фінансування інноваційної діяльності господарств в Україні, зокрема, недосконалість нормативно-правова база; недостатні обсяги фінансування інновацій як з боку держави, так і з боку приватного сектора; відсутність перерозподілу інвестиційних ресурсів населення на користь інноваційного сектора; несприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвесторів. Розвинені країни світу залучають фінансові ресурси для інноваційної діяльності як з державних, так і приватних джерел. Тому особливу увагу у вирішенні проблемних питань слід приділити залученню коштів приватних інвесторів та отримання підтримки підприємствами-інноваторами за рахунок державних програм (пільг і субсидій).

Знаходження нових видів та джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні стане запорукою покращення розвитку аграрних підприємств.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черваньов Д. М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д. М. Черваньов, Л. І. Нейкова. – К. : Знання, КОО, 2002. – 514 с.
2. Яфінович О. Б. Грошово-кредитна політика сприяння інноваційному розвитку / О. Б. Яфінович, Д. О. Гуменюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2005. – № 77. – С. 52–54.
3. Бондаренко А. Ф. Инновационный бизнес / А. Ф. Бондаренко. – М. : [б. и.], 1998. – 168 с.
4. Возняк Г. В. Механізми фінансового забезпечення інноваційного розвитку в країнах з перехідною економікою / Г. В. Возняк // Науковий вісник. – 2004. – Вип. 14.4. – С. 176–183.
5. Зінько Н. Я. Удосконалення банківського та небанківського фінансування інноваційної діяльності в Україні / Н. Я. Зінько. – К. : [б. в.], 2007. – 35 с.
6. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) : навч. посіб. / В. М. Опарін. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Ст. 266. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>. – Назва з екрана.
8. Мазур И. И. Управление проектами : учеб. пособие / И. И. Мазур, В. Д. Шапиро, Н. Г. Ольдерогге. – М. : Омега-Л, 2004. – 664 с.